

Johanides, Josef: Tiskařská slovacika 18. století ve fondu Knihovny Akademie věd ČR. Praha, Knihovna Akademie věd České republiky. 1997. 91. – **Vieriková, Mária: Tlač 16. storočia v zbierkach Ústrednej Knihnice Slovenskej Akadémie Vied.** Bratislava, 1996. 166 l., 42 ill.

A közelmúltban két olyan régi könyveket tartalmazó katalógus jelent meg – az egyik Szlovákiában, a másik Csehországban –, amelyeket magyar vonatkozásaik miatt a hazai könyvészet is örömmel üdvözölhet. Josef Johanides munkája a Cseh Akadémia Könyvtárának 18. századi nyomtatványait regisztrálja, Mária Vieriková katalógusa pedig a Szlovák Akadémia Központi Könyvtárának 16. századi nyomtatványait.

A Cseh Akadémiai Könyvtár 18. századi szlovacikumainak ez a katalógusa abba a munkálatba illeszkedik bele, amelynek során régi könyvanyagukat rekatalogizálják, és szisztematikusan, állományegységenként kiadványokban teszik közzé. A Cseh Akadémiai Könyvtár történeti állományáról már a közelmúltban megjelent néhány, a korszak iránt érdeklődő kutatók munkáját segítő kiadvány. Ezek közé-tétele 1969-ben kezdődött, és az Anežka Badurová által a történeti fondokról megjelent tájékoztató füzet is ezt a célt szolgálta (1991). A rész-állományok katalógusainak sorát Bohumir Lifka katalógusa nyitotta meg, amely a Doksech-i Wallenstein-könyvtár régi könyv-állományát adta közre (1969–1970). Majd 1987-ben Badurová és Brtová kiadásában megjelent az Akadémiai Könyvtárban található 16. századi nyomtatványok (antikvák) nyomtatott katalógusa két kötetben. Brtová két további könyvészeti munkát is kiadott: egyrészt a cseh és szlovák nyomtatványok 18. századig terjedő bibliográfiájához (vagyis a *Knihopi-hoz*) pótlást, másrészt a Cseh Akadémiai Könyvtárában található Comenius-nyomtatványok katalógusát. Ez utóbbi az 1800 utáni kiadásokat is regisztrálja.

Jelenleg a Cseh Akadémiai Könyvtár 17. századi nyomtatványait rekatalogizálják (kb.

1.200 tétel), ily módon a Könyvtár teljes 16–17. századi állománya a kutatók számára hozzáférhető lesz nemcsak helyben, hanem egyrészt nyomtatott katalógus, másrészt a tervek szerint CD-ROM formában. A 18. századi nyomtatványok nagy része is bekerül az adatbázisba, méghozzá az alábbi kritériumok szerint: természetesen elsősorban a bohémiák és moravikák, szlovacikák, a franciaországi, angliai és itáliai ill. ezeken a nyelveken íródott könyvek. A felsoroltak közül a jelen szlovacika-gyűjtemény számszerűleg ugyan a legkisebb, de jelentőségében, a nemzeti bibliográfia részeként mégis elsőrangú fontosságú.

Az utóbbi évtizedekben tanúi lehettünk annak, hogy a 18. századi nyomtatványok iránt nemzetközi szinten is megnőtt az érdeklődés, mint a régi könyvek „legfiatalabbjai” iránt. Ennek legjobb példája az angolok ESTC-munkálata (*Eighteenth-century Short Title Catalogue*), amely a 18. századi nyomtatványoknak közzétételét tűzte ki célul az angol könyvészetben kedvelt „short-title” formában. E munkák előtérbe kerülését bizonyítja az ugyancsak az angolok által kiadott *Factotum* című lap, amely a 18. századi nyomtatványok katalogizálásának saját hírlevele.

Mindezt csak zárójelben, mintegy a korszak iránt felébredt érdeklődést igazolva említjük. Ez a mostani, 18. századi kötet a Cseh Akadémiai Könyvtárnak azokat a könyveit regisztrálja, amelyek a mai Szlovákia területén jelentek meg a 18. század folyamán nem szlovák nyelven (a szlovák nyelvűek ugyanis a *Knihopis*-ban és annak pótlásaiban szerepelnek). Mindez természetesen primér hungarikum, hiszen az itt közölt kiadványok a magyar retrospektív nemzeti bibliográfiába is beletartoznak.

A 91 tételt tartalmazó katalógus betűrendes, és az egyes tételek 1–91-ig számozva vannak. A címlap és impresszum teljes leírását adja, megőrizve az eredeti helyesírást. Ahol a kiadási év hiányzik, ott hozzávetőleges datálást adnak a nyomdász működése, vagy a mű megjelenésének körülményeiből kiindulva. Teljes kollációt is ad, és a tartalmat is elemző módon írja le, amelynek nagy nyeresége számunkra,

hogy a könyvben elrejtve lévő tézisek és diszszertációk – amelyek létét a könyvtár eddigi katalógusából nem lehetett sejteni – most ismertté váltak. A címleírások kitérnek még a könyv megkülönböztető díszítésére, tulajdonos-bejegyzéseire és kötésére is. Ezután bibliográfiai hivatkozások következnek Estreicherre és Riznerre utalva. A leírások tehát példászerűen igényesek, bár – nagyrészt nagyszombati és pozsonyi nyomtatványokról lévén szó – a magyar retrospektív bibliográfiai hivatkozást sem kellett volna mellőzni, vagyis minden esetben könnyítette volna az azonosítást a Petrik-szám.

A használat megkönnyítésére többféle index járul a betűrendes főrészhez: nyomdászok, kiadók és könyvkereskedők jegyzéke, helynévmutató, kronológiai mutató, nyelvi mutató, rézmetszők és illusztrátorok mutatója, és egy minden közreműködőre kiterjedő névmutató, amelyben mindazok megtalálhatók, akik az előszókban, ajánlásokban szerepelnek, hozzávéve a vizsgázók, professzorok nevét egyetemi tézisek esetében. Végül a possessorok névmutatója járul a kötethez.

Természetesen a Cseh Akadémiai Könyvtár nem tartozik a 18. századi könyvek legnagyobb gyűjteményei közé még Prágában sem, hiszen a Klementiumban lévő Národní Knihovna 18. századi anyaga többszöröse lehet az Akadémiai Könyvtárénak. Említettük, hogy a *Knihopis-hoz (Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstrarsí a do konce 18. století. Red. Z.L.V. Tobolka, F. Horák, Praha 1929–1967.)* új adalékokat és pótlásokat szolgáltatott Brtova katalógusa, a *Dodatku ke Knihopisu* (1990). Ez utóbbiban, vagyis a pótlásokban 37 új, 18. századi tétel található a történelmi Magyarországon, a mai Szlovákia nyomdahelyeiről. Ezt a 37 tételt a most ismertetett 18. századi kötet rövid formában újra közli, igen praktikusán, hiszen a *Dodatky*-ban nem századok szerint találhatóak a pótlólag előkerült tételek, itt pedig együtt tekinthetők át a 18. századi szlovaciakumok területi és nyelvi szempontból egyaránt.

Johanides mostani katalógusa tehát 91 területi szlovackium címét közli, legtöbbjük nagy-

szombati és pozsonyi megjelenésű. Nagyszombat 44 kiadvánnyal van képviselve a katalógusban. Pozsony 33-mal, szerepel még néhány kassai, lőcsei, szakolcai és beszercebányai nyomtatvány. Mindezek természetesen mint bibliográfiai tételek nem ismeretlenek a magyar retrospektív bibliográfia előtt, legfeljebb az említett egyetemi tézisek rejtőztek el eddig, minthogy a rövid könyvtári címleírások ezekre nem tértek ki. A többségében latin, néhány német, francia és magyar nyelvű nyomtatványt tehát, egy tucat kivételtől eltekintve, már regisztrálták a magyar retrospektív nemzeti bibliográfiában.

*

Mária Vieriková katalógusa a Szlovák Akadémia Központi Könyvtárának 16. századi nyomtatványait adja közre. Amint Vieriková (aki egyébként már hosszú évek óta a pozsonyi Evangélikus Líceumi Könyvtár áldozatkész és hozzáértő vezetője) katalógusa előszavában leírja, a katalógusban szereplő tételek nagy része az antikvár kereskedelem útján az ötvenes, hatvanas években került a Szlovák Akadémia Központi Könyvtárába, amely jellegénél fogva nem történeti könyvanyagot tartalmazó gyűjtemény. Így érthető, hogy nem nagy mennyiségű 16. századi anyagról van szó. Az Akadémia Központi Könyvtárában tehát ritkák a 16. századi könyvek, hiszen a retrospektív gyarapítást erre az állományra nem terjesztették ki, hanem elsősorban a legfrissebb tudományos munkákra koncentráltak. A hiányt tehát az 1954 óta az Akadémiai Könyvtár szervezetéhez tartozó Líceumi Könyvtár jelenléte pótolta.

Ennek ellenére, amint az előző írja, amikor a régi könyvanyag kiválogatásának neki fogtak, több 16. századból származó kiadványra számítottak. Meg kellett állapítani, hogy ősnyomtatványa nincs az Akadémia Központi Könyvtárának, 16. századi mű pedig mindössze 67. Legtöbbjüket antikváriumban vásárolták az ötvenes években. Közülük soknak a kö-

tésén egyforma papír-cédula található a szerző nevével és a mű címével. Sajnos azonban ma már ezek eredete sem határozható meg.

A 67 nyomtatvány közül a mai Szlovákia területén nyomtattak kettőt, és mind a kettő prédikációs gyűjtemény. Egyik Bornemissza Péter *Postilláinak* ötödik kötete, a másik Leonhard Stöckel *Postillái*. Az előbbi Semptén ill. Detrekón, a másik Bártfán jelent meg. Őt további kiadvány Prágában készült, egy Opravában, a maradék 59 cím Európa húsz különböző városában. Két címlap nélküli nyomtatványt nagy valószínűséggel németországi kiadványként lehet meghatározni.

Témájukat tekintve országismereti, világtörténeti, tudományos és többségében teológiai művekről van szó. Magyarország történetét két mű képviseli: Antonio Bonfini *Rerum Ungaricumának* Frankfurt 1581. kiadása, amelyet Zsámboki János rendezett sajtó alá és egy számos metszettel díszített *Pannoniae historia chronologica* című munkának Frankfurt, 1596-os kiadása. A teológiai művek között teljes Biblia-kiadás nincs, csak részfordítások, így Erasmus Új Testamentum fordításának (Mainz 1541) egy hiányos példánya, Otto Brunfels huszonegy műve, Bullinger, Luther és más szerzők bibliai kommentárjai, ide tartoznak Bornemissza és Stöckel már említett prédikációs-kötetei, és végül az Ágostai Hitvallás első kiadásának harmadik változata (Wittenberg 1531.).

A katalógus legkorábbi nyomtatványa 1530-ból való. A nyomtatványok nyelvi megoszlását tekintve természetesen túlnyomó többségük (56 mű) latin, cseh nyelvű négy, német három és egy magyar. Több, verseket tartalmazó alkalmi nyomtatvány is szerepel a gyűjteményben, így érdemes volt incipitjüket kiemelni, amelynek alapján azután visszakereshetők. A katalógus leírásai a tulajdonosbejegyzésekre is kiterjednek. Ezek közül a legkorábbi 1535-ből származik és éppen az Ausburgi Hitvallás címlapján található. A legtöbb, összesen hét kötet származik Georgius Görgy egykori könyvtárából és hét Samuel Michaelidestől. A többi tulajdonos-név csak egyszer-egyszer fordul elő. A Könyvtárba ke-

rült antikvák általában reneszánsz kötésben maradtak fenn, némelyiken super-ex libris is található, datálással.

Az érvek és ellenérvek megfontolása után a most megjelent antikva katalógusba bekerültek a Könyvtár birtokában lévő 16. századi nyomtatványokról készült faksimilék, sőt, a mikrofilmen meglévő művek is. A kutatók szempontjából – és amint Mária Vieriková ezt az előszóban hangsúlyozza, az ő érdeküket tartotta elsősorban szem előtt – mindenképpen nagyon hasznos, ha egy központi, jól hozzáférhető gyűjtemény állományáról a használók pontos tájékoztatást kapnak. Gyakran éppen ezek a nem kevés fáradsággal megszerzett, fontos állomány-kiegészítések merülnek feledésbe, anélkül, hogy az azt értékelő kutatók tudomást szereznének róluk. Természetesen e filmek leírása kitér arra, hogy hol található az eredeti, amelyről a fotó-másolat készült.

A katalógus betűrendes, a szerzők, illetve szerzők hiányában a címek betűrendjében következik a felsorolt 67 tétel. A katalógus a mű címét és alcímét teljes terjedelmében közli, ugyanígy az impresszum adatokat is, sőt ez utóbbiak a hiányzó és megfeythető adatokkal kiegészítve találhatóak. A bibliográfiai hivatkozások közt örvendetes módon szerepel Szabó Károly RMK-ja, az RMNy és az OSZK Soltész Zoltánné szerkesztésében megjelent három kötetes antikva katalógusa. Legtöbbször természetesen a közelmúltban Martinban megjelent, a Szlovák Nemzeti Könyvtár antikvái tartalmazó katalógusra találni hivatkozást. A kötet alfabetikus részét számos oldalról teszik még használhatóbbá az indexek, amelyek a szerzői, közreműködői, nyomdász és földrajzi mutatókon kívül még a nyelvre, versek incipitjérek, tulajdonosokra, metszőkre és illusztrátorokra és possessorokra is kiterjednek.

A régi nyomtatványoknál ma már általánossá váló követelménynek megfelelően a terjedelmet pontos kollációval közli a katalógus. A leírás külön szakasza foglalkozik a mű tartalmával, az esetleges előszók, üdvözlő-versek, a főrész kezdete minden esetben részletezve van. A leírások nagy gondot fordítanak a nyomtat-

ványok díszítésére – ezek közül jónéhányat maga a szép kiállítású katalógus is közöl, részben címlap-díszek, nyomdászjelvények, iniciálék formájában, részben teljes címlap-reprodukciókkal. De a leírás is kitér a fametszetek vagy rézmetszetek meglétére, címerekre, nyomdász- és kiadói jelvényekre, mi több megadja ezek méretét, és a metszet készítőjének nevét, vagy mesterjegyét, ha az megtalálható a metszeten. Ezt követi a könyv kötésére és egykori tulajdonosára vonatkozó megjegyzés.

*

E két katalógus a régi könyvek leírásában elfogadott gyakorlatot annak legigényesebb formájában valósítja meg. Természetesen mindkét esetben száz könyvnél kevesebbet tartalmazó gyűjteményről lévén szó, ez reális és megvalósítható volt, mégis az összeállítók érdeme, hogy nem hajlottak a könnyebb megol-

dás felé, hanem valóban, az azonosítást lehetővé tevő, részletes, de a részletekben el nem vesző leírást adtak. Különösen ritka jelenség ez a 18. századi bibliográfiák vagy katalógusok esetében. Természetes, hogy Vieriková katalógusa is részletezőbb leírásokat adhatott, mint a Szlovák Nemzeti Könyvtár kétezernél több tételt regisztráló katalógusa. (Velencei Katalin recenzióját lásd erről a *Magyar Könyvszemle* hasábjain, 1994. 235–236.) Már ő is rámutatott arra a növekvő érdeklődésre, amely újabban az ősnymtatványok után az időben azokat követő, 16. századi nyomtatványok iránt ébredt fel. Vieriková még a formai hasonlóságra is törekszik ezzel az említett, nagyszabású 16. századi katalógussal, amennyiben a betűrendes katalógus fejezeteinek élére itt is egy-egy szép, 16. századi fametszetes iniciálét helyezett.

V. ECSÉDY JUDIT

A folyóiratunknak ez a száma a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelent meg.

A kiadásért felel az Argumentum Kiadó igazgatója
 Megjelent 12,87 A/5 iv terjedelemben
 HU ISSN 0025–0171
 Nyomta az Argumentum Kiadó Nyomdaüzeme
 Felelős vezető: Roznai Zoltán